

Владислав Іванович ТЕРЕМЕЦЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор
(Державна установа «Інститут економіко-
правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України», м. Київ)

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЯК ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ МІЖ ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто принцип пропорційності як основоположний правовий механізм, що забезпечує баланс між публічними інтересами та правами людини. Особливу увагу приділено викликам застосування принципу пропорційності у кризових умовах, таких як збройна агресія Російської Федерації проти України, воєнний стан, надзвичайні обставини та надзвичайні ситуації. Ці умови вимагають забезпечення справедливого балансу між суспільними інтересами та правами людини. Розкрито міжнародний та національний аспекти принципу пропорційності, з акцентом на його ролі у практиці Європейського суду з прав людини.

Наголошено на важливості дотримання пропорційності під час обмеження прав людини для досягнення легітимних державних цілей, таких як забезпечення безпеки, територіальної цілісності, державного суверенітету та відсічі збройній агресії. Вказано, що у разі загрози цим інтересам держава може застосовувати обмеження прав і свобод людини, дотримуючись принципу пропорційності між інтересами держави та основними фундаментальними правами людини. Це проявляється у впровадженні низки обмежень особистих прав і свобод громадян, а також спеціального регулювання у сфері господарської діяльності, фінансових операцій, трудових відносин, цивільно-правових зобов'язань.

Охарактеризовано ключові критерії пропорційності: передбаченість обмеження прав людини законом, легітимність мети обмеження, необхідність таких дій (заходів) та співмірність (адекватність) втручання. Досліджено проблеми реалізації принципу пропорційності в судовій практиці України, зокрема у справах щодо обмеження прав громадян у зв'язку з пандемією COVID-19 та обов'язковими щепленнями для певних категорій

працівників, а також при оцінці відповідності Основному Закону України законодавчих норм, якими обмежуються права, свободи та законні інтереси людини і громадянина. Наголошено на необхідності вдосконалення правового регулювання для уникнення свавілля з боку державних органів та підвищення довіри до національної правової системи.

Ключові слова: *принцип пропорційності, права і свободи людини, обмеження прав людини, публічні (суспільні) інтереси, воєнний стан, Європейський Суд з прав людини, законодавство Європейського Союзу, принципи права, правозастосовна практика, правова держава.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання забезпечення балансу між публічними інтересами та правами людини набуває дедалі більшої актуальності. Це пов'язано з динамічними змінами суспільного життя, що супроводжуються виникненням кризових ситуацій, таких як пандемія COVID-19, збройні конфлікти, екологічні катастрофи тощо. За таких умов держава змушена застосовувати обмежувальні заходи, спрямовані на захист національних інтересів, забезпечення безпеки та стабільності, що неминуче впливає на права і свободи громадян.

Принцип пропорційності є важливим правовим інструментом, що дозволяє оцінити правомірність обмеження прав людини у контексті досягнення легітимних цілей держави. Легітимність таких цілей полягає у захисті публічних інтересів, для чого держава може застосувати обмежувальні заходи щодо прав і свобод особи¹. Водночас принцип пропорційності є невід'ємною складовою правової системи демократичної держави, спрямованої на забезпечення верховенства права, справедливості та запобігання свавіллю з боку органів влади. У правозастосовній практиці цей принцип виконує функцію механізму, що забезпечує справедливий баланс між публічними інтересами та фундаментальними правами людини.

Особливу роль цей принцип відіграє в умовах кризових ситуацій, коли баланс між захистом прав людини та забезпеченням публічних інтересів стає викликом для правової системи. Наприклад, збройна агресія Російської Федерації проти України висвітлила значення принципу пропорційності як засобу досягнення збалансованого підходу до обмеження прав людини, спрямованого на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Аналіз практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) демонструє, що саме цей принцип є основою забезпечення демократичного функціонування держави навіть у найскладніших умовах.

Зважаючи на актуальність проблеми, ця стаття спрямована на визначення сутності принципу пропорційності, його ролі у правовому регулюванні, а також на виявлення проблем і особливостей його застосування в умовах сучасних викликів. Окрема увага приділяється аналізу національної судової практики, а також рекомендаціям щодо

¹ Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL : <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.

вдосконалення правового регулювання для забезпечення ефективного захисту прав людини.

Останніми роками дослідження проблем, пов'язаних із захистом прав людини, здійснюється переважно крізь призму аналізу принципу пропорційності. Цей принцип розглядається як інструмент забезпечення справедливого балансу між публічними (державними) інтересами та правами людини, а також як механізм обмеження дій держави стосовно особи¹. Водночас питання щодо природи, змісту та місця цього принципу в правовій системі, зокрема його значення в системі правових принципів і стандартів, досі залишаються предметом наукових дискусій².

Науковці переважно акцентують увагу або на самостійному значенні пропорційності як стандарту міжнародно-правового захисту прав і свобод людини в практиці міжнародних установ³, або тлумачать його як специфічний, похідний принцип, який базується на фундаментальному принципі верховенства права та є його складовою⁴. У науково-практичних виданнях висловлюється думка, що принцип пропорційності належить до загальновизнаних принципів міжнародного права, що відображає необхідність дотримання необхідного балансу інтересів у разі втручання держави у приватноправову сферу⁵.

Водночас переважає точка зору, що принцип пропорційності є основоположним, але неписаним принципом права, який спрямований на забезпечення балансу інтересів. Він постійно змінюється, перебуває у динаміці та адаптується до умов конкретної держави. У цьому контексті періодично порушується питання про доцільність його закріплення на нормативному рівні. Також слід враховувати, що важливою умовою забезпечення пропорційності втручання в те чи інше право є його тимчасовий характер. На це звертають увагу й окремі дослідники, підкреслюючи, що принцип пропорційності вимагає, аби тривалість відступу від гарантованих фундаментальних прав і свобод не була надмірною у співвідношенні із законними потребами та інтересами, які стали підставою для такого втручання⁶.

Також існують наукові публікації, присвячені: визначенню умов

¹ Uçaryılmaz T. The principle of proportionality in modern *Ius Gentium*. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2021. № 36 (1). P. 16.

² Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.

³ Pohrebniak S. P. The principle of proportionality in the Ukrainian legal practice and the practice of the ECHR. *Legal support for the effective execution of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights: A collection of scientific articles of the International scientific and practical conference*. Odesa: Phoenix, 2012. P. 269.

⁴ Pohrebniak S. P. The principle of the rule of law: Some theoretical problems. *Journal of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2006. №. 1 (44). P. 35–36.

⁵ Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. С. 29–39.

⁶ Сутко М. С. Актуальне питання щодо поняття принципу пропорційності, як теоретико-правової категорії. Матеріали VIII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (м. Київ, 22 лист. 2018 р.) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ : НАВС, 2018. С. 205.

забезпечення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів і вимогами захисту основних прав людини¹; виявленню відсутності дієвого механізму національного захисту та реалізації наданих прав і свобод у сфері захисту права власності, зокрема наявності потенційного ризику позбавлення права власності внаслідок націоналізації чи реприватизації²; аналізу практики ЄСПЛ як ефективного інструмента відновлення порушеного права³ та існуючих судових або позасудових способів відшкодування збитків на прикладі національного законодавства⁴.

Однак слід зазначити, що проблематика балансу між публічними інтересами та правами людини в контексті застосування принципу пропорційності залишається недостатньо розкритою. Тому вказаний чинник став визначальним у виборі теми цього наукового дослідження.

Метою статті є розкриття змісту, визначення особливостей та проблем застосування принципу пропорційності у Європейській та національній правозастосовній практиці як балансу між публічними інтересами та правами людини.

Виклад основного матеріалу.

Принцип пропорційності та його значення для правової системи України. Питання розуміння та дотримання принципу пропорційності як критерію забезпечення справедливого балансу між публічними та приватними інтересами є надзвичайно складним як у теоретичному, так і в правозастосовному аспектах⁵. Зусилля, передбачені ЄСПЛ, також спрямовані на пошук справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та необхідністю захисту особистих фундаментальних прав⁶.

Як відомо, принцип пропорційності є основоположним принципом права, спрямованим на забезпечення правового регулювання балансу інтересів. Головна сутність цього принципу полягає у розумному співвідношенні мети державного впливу засобам їх досягнення при забезпеченні балансу приватних і публічних інтересів⁷.

¹ Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Практика Європейського суду з прав людини щодо визначення справедливого балансу між вимогами публічних інтересів та вимогами захисту основних прав людини. Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки. 2018. Т. 2 № 1. С. 21–25.

² Teremetskiy V., Avramova O., Andriiv V. Risks of deprivation of the ownership right by the examples of nationalization and re-privatization. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. № 23 (2C). P. 83–103. URL: https://drive.google.com/file/d/15r3HAXqJ7Mow4-jaoLcBKZo8hEeL_xjY/view.

³ Kurylo, V., Teremetskiy, V., & Duliba, Ye. (2020). Property protection in the decisions of the European Court of Human Rights in the field of taxation. *Journal of Law and Political Sciences*, 23(2), 215–247. <https://drive.google.com/file/d/14Gqe-knVVnz3fkEVlrACZxb1mK19EWnC/view>

⁴ Onishchenko, N., Teremetskiy, V., Bila, V., Chechil, Yu., & Kostenko, M. (2023). Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: Experience of Ukraine. *Lex Humana*, 15(3), 522–537. <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>.

⁵ Берназюк Я. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: Парадигма права та державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197–214. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-197-214](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-197-214).

⁶ European Court of Human Rights. (2005). *Case of Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 12 May 2005, No. 46221/99. <https://policehumanrightsresources.org/ocalan-v-turkey-application-no-46221-99>

⁷ Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. С. 192–193.

Як справедливо зауважує С. П. Погребняк, принцип пропорційності ґрунтується на конституційних принципах правової держави і верховенства права (ст. ст. 1, 8 Конституції України) і може бути визначений як загальний принцип права, спрямований на забезпечення у правовому регулюванні розумного балансу інтересів, відповідно до якого цілі обмежень прав повинні бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються¹.

Д. Д. Луспеник визначає принцип пропорційності як досягнення збалансованості інтересів особи та суспільства у правотворчості. Вчений зазначає, що органи публічної влади не повинні накладати на громадян зобов'язання, які виходять за межі суспільної необхідності².

Р. А. Майданик, аналізуючи принцип пропорційності, підкреслює, що сучасний ліберальний підхід до права базується, зокрема, на ідеї досягнення балансу протилежних інтересів. Йдеться про встановлення справедливого балансу між суспільними інтересами та необхідністю захисту фундаментальних прав приватних осіб³.

Слід зазначити, що базовими елементами принципу пропорційності є категорії «обмеження» та «баланс»⁴. Категорія «обмеження» як складова принципу пропорційності у судовому процесі передбачає застосування певних обмежень щодо процесуальних прав учасників судового провадження з метою досягнення балансу між публічними та приватними інтересами. Категорія «баланс» стосується забезпечення співвідношення між публічним і приватним інтересом, що виявляється під час ухвалення судового рішення. При цьому суд має враховувати не лише інтереси та побажання учасників процесу, а й необхідність забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду й вирішення справи.

Ідея балансу між приватними та публічними інтересами набула поширення у правозастосовній практиці ЄСПЛ, який у своїх рішеннях часто використовує термін «баланс інтересів». Під час оцінки фактичних обставин справ ЄСПЛ спирається на принцип пропорційності як механізм забезпечення «справедливого балансу» між суспільними потребами та необхідністю збереження фундаментальних прав людини. Розглядаючи справи, ЄСПЛ оцінює, чи забезпечила держава справедливий баланс між конкуруючими інтересами конкретних осіб, які зазнали впливу, та суспільства в цілому. ЄСПЛ також звертає увагу на те, щоб втручання не накладало на заінтересовану особу непропорційний або надмірний тягар⁵.

¹ Погребняк С. П. Основоволожні принципи права : дис. ... д-ра юрид. уаук : 12.00.01. Харків, 2009. 333 с.

² Луспеник Д. Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства : співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 17.

³ Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. С. 75–76.

⁴ Бейгул М. А. Особливості змісту принципу пропорційності в цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць НДІ публічного права*. 2019. Вип. 4. Т. 1. С. 100.

⁵ Садикова Я. М. Принцип пропорційності в цивільному процесі. Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року) : у 2 ч. Полтава : Россав, 2017. Ч. 2.

Принцип пропорційності є ключовим елементом у визначенні меж втручання держави в права та свободи громадян, забезпечуючи при цьому належний захист суспільних інтересів. З цього приводу ЄСПЛ у справі «Садоха проти України» зауважив, що для того, щоб втручання було пропорційним, воно має відповідати серйозності вчиненого правопорушення, а санкція – серйозності злочину¹. Дотримання цього принципу створює умови, за яких обмежувальні заходи, запроваджені державою, мають чітко визначену правомірну мету, є належними й необхідними для її досягнення та не перевищують меж, достатніх для реалізації поставлених завдань. Це забезпечує справедливий баланс між публічними інтересами та правами людини. Особливо важливо, щоб такі заходи були адекватними й не обмежували права особи понад необхідне, що є дієвим механізмом запобігання свавільним обмеженням прав з боку держави.

Крім того, ЄСПЛ у справі «Інтерсплав проти України» визнав порушення ст. 1 Першого протоколу, оскільки фактично постійні затримки відшкодування і компенсації у поєднанні з відсутністю ефективних засобів запобігання або припинення такої адміністративної практики, так само як і стан невизначеності щодо часу повернення коштів заявника, порушив «справедливий баланс» між вимогами публічного інтересу та захистом права на мирне володіння майном)².

Принцип пропорційності у національній правовій системі України є невід’ємною частиною конституційного правопорядку, що забезпечує як баланс між правами людини та публічними інтересами, так і мінімізацію втручання в права конкретної особи, що є важливим гарантом від свавілля з боку органів державної влади. Він забезпечує те, що обмеження прав людини є необхідними, обґрунтованими, виправданими, адекватними та відповідними важливості захищених публічних інтересів.

Так, у п. 8 ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України пропорційність визначається як баланс між несприятливими наслідками для прав, свобод та законних інтересів особи і цілями, на які спрямовані дії або рішення органу влади³. Крім того, відповідно до ст. 11 ЦПК України, суд визначає в межах, встановлених кодексом, порядок здійснення провадження у справі відповідно до принципу пропорційності, враховуючи, зокрема, забезпечення розумного балансу між приватними й публічними інтересами⁴. Отже, принцип пропорційності можна розглядати як окремий

C. 227.

¹ Case of Sadocha v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 07 May 2020, No. 77508/11. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-202421%22%7D>

² European Court of Human Rights. (2007a). *Case of Intersplav vs Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 9 January 2007, No. 803/02. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-68827%22%7D>

³ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

⁴ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

загальноправовий принцип і як самостійний галузевий принцип, що застосовується у різних видах національного судочинства.

Принцип пропорційності є одним із ключових стандартів у правовій системі України. Він застосовується не лише в умовах воєнного стану, але й у різних кризових ситуаціях, що потребують оперативного реагування з боку держави. Цей принцип включає такі основні елементи (вимоги, критерії):

1) передбаченість обмеження прав людини законом. Обмеження прав повинно бути передбачено у відповідному нормативно-правовому акті, що гарантує законність і правомірність таких дій. Йдеться не лише про наявність правових підстав для обмеження прав і свобод людини, а й про дотримання встановленого законом процесуального порядку такого обмеження;

2) легітимність мети обмеження прав людини. Принцип пропорційності передбачає оцінку відповідності між метою обмеження прав людини та самим обмеженням. Таке обмеження може вважатися обґрунтованим лише за умови, що мета, задля якої воно застосовується, є законною та необхідною для досягнення суспільного блага. Наприклад, під час запровадження надзвичайного стану або в умовах надзвичайної ситуації обмеження можуть бути спрямовані на забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку чи захист здоров'я населення.

Зауважимо, що практика ЄСПЛ щодо застосування принципу пропорційності часто зосереджується на оцінці справедливого балансу між державними (суспільними) інтересами, пов'язаними із втручанням у права людини, та наслідками, які ця особа зазнає через таке втручання. Зокрема, ЄСПЛ, розглядаючи справи, що стосуються пропорційності втручання, аналізує, чи можливо досягти легітимної мети за допомогою заходів, які були б менш обтяжливими для прав і свобод особи. При цьому обмеження прав не повинні бути надмірними або більшими, ніж необхідно для досягнення поставленої мети¹.

У справі «Станкова проти Словаччини», яка стосувалася порушення права на повагу до житла, ЄСПЛ встановив, що баланс між приватними та державними інтересами буде порушено, якщо особа понесе надмірний тягар внаслідок втручання в реалізацію вказаного права². Суд зазначив, що навіть у разі припинення законного права на зайняття житлового приміщення особа має право на судову оцінку її виселення на предмет пропорційності, враховуючи відповідні принципи, закріплені у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

3) необхідність вчинення таких дій (заходів). Це означає, що будь-яке обмеження або втручання у право особи має бути належним чином обґрунтоване та допускається з дотриманням справедливого балансу між

¹ Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Новели Цивільного процесуального кодексу України та проблемні аспекти практики їх реалізації*. 2018. № 10. С. 63.

² Stankova v. Slovakia : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 9 October 2007, No. 7205/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82597%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82597%22]})

вимогами загальних інтересів суспільної безпеки та інтересів окремих осіб¹. Так, у справі «Савіни проти України» ЄСПЛ звертає увагу на те, що визначення конкретного втручання таким, що є «необхідним у демократичному суспільстві» передбачає оцінку доречності і достатності мотивів, наведених на виправдання втручання та їх відповідність цілям, передбаченим у п. 2 ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод².

Крім того, обмеження прав повинно бути найменш обтяжливим серед усіх можливих засобів, які можуть бути ефективними для досягнення легітимної мети. Держава повинна обрати такий захід, який найменше обмежує права людини, але водночас дозволяє досягти поставленої мети. Наприклад, в умовах пандемії COVID-19 обмеження на свободу пересування мають застосовуватись лише у тій мірі, яка є необхідною для запобігання поширенню захворювання;

4) співмірність (адекватність) втручання. Застосовані обмеження мають відповідати задекларованій меті обмеження прав і забезпечувати баланс між приватними інтересами окремої особи та загальним публічним інтересом. При цьому важливим є співвідношення між негативними наслідками обмеження прав і позитивними результатами для суспільства. Це означає, що втручання у права людини повинно бути пропорційним поставленій меті та не перевищувати меж, необхідних для досягнення суспільного блага.

Під час здійснення судочинства має бути забезпечена співмірність процесуальних дій із задекларованою процесуальною метою, відповідно до принципу пропорційності. Так, ЄСПЛ, застосовуючи ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, наголошує, що розміщення неповнолітньої особи в установі закритого типу має бути пропорційним меті здійснення «наглядових заходів виховного характеру». Такий захід повинен розглядатися як крайній, що застосовується виключно в інтересах дитини та спрямований на запобігання серйозним загрозам її розвитку³.

Судові органи в Україні активно застосовують принцип співмірності при оцінці правомірності обмежень, запроваджених державними органами чи посадовими особами. Це обумовлено необхідністю дотримання балансу між негативними наслідками від застосування обмежувальних заходів і позитивними результатами, що очікуються від досягнення поставленої мети.

Таким чином, застосування співмірності як складової принципу пропорційності сприяє забезпеченню належного балансу між публічними та

¹ Паскар А. Л., Савчин Н. М. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві (із врахуванням практики Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 86. URL: <https://doi.org/10.32782/392247>

² Case of Saviny v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 18 December 2022, No. 39948/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-126109%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-126109%22]})

³ European Court of Human Rights. (2016). *Case of D.L. v. Bulgaria: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 19 May 2016, No. 7472/14. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163222%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163222%22]})

приватними інтересами у конкретній правовій ситуації, а також дозволяє уникнути надмірного втручання у права людини.

Принцип пропорційності є одним із основних стандартів, що застосовується при обмеженні прав і свобод людини як на рівні національного законодавства, так і в міжнародному праві. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності дотримання принципу пропорційності при застосуванні обмежень, навіть якщо вони мають на меті забезпечення суспільної безпеки. Так, у справі «Тросін проти України» суд зазначив, що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які дадуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи та держави і врахувати особливості кожного конкретного випадку¹.

Розглядаючи питання про відповідність застосовуваних державою обмежень прав і свобод гарантіям прав людини, встановленим ЄСПЛ, ЄСПЛ оцінює, чи є такі обмеження законними, а також, чи застосовуються вони у публічному інтересі і чи носять ці обмежувальні заходи пропорційний характер. Тобто принцип пропорційності виступає критерієм оцінки прийнятності заходів обмежень прав людини незалежно від законності таких обмежень та від їх (обмежень) спрямованості на досягнення правомірної мети. Як зазначає ЄСПЛ, навіть якщо заходи з обмеження прав і свобод людини є законними та здійснюються в публічному інтересі, такі заходи завжди повинні відповідати критерію пропорційності². В контексті практики ЄСПЛ з розгляду справ на підставі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод принцип пропорційності є універсальним і застосовується ЄСПЛ при тлумаченні усього кола положень Конвенції та додаткових протоколів до неї і оцінці відповідності обмежувальних заходів держави цим положенням.

Цей принцип визнається стандартом правомірності обмежень прав людини за будь-яких умов функціонування держави. Однак в умовах надзвичайної ситуації і карантину, пов'язаних з респіраторною хворобою COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, чи введеним воєнним станом, у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, його застосування набуває особливостей, що вимагають теоретичного обґрунтування та належного правового регулювання.

Особливості застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану. Зауважимо що після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України питання застосування принципу пропорційності набуло особливого значення. Адже інтереси держави під час воєнного стану орієнтовані на захист суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Це передбачає можливість застосування обмежень щодо окремих прав і свобод з метою забезпечення публічних інтересів. Однак такі обмеження мають бути виправданими та не

¹ Case of Trosin v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 23 February 2012, No. 39758/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109197%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109197%22]})

² Case of Bogdel v. Lithuania : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 26 November 2013, No. 41248/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>

порушувати основних принципів демократичної правової держави.

Визначення меж допустимості обмежень прав людини потребує особливого підходу в умовах воєнного стану. Суспільні інтереси, такі як безпека держави, захист її територіальної цілісності та обороноздатність, набувають більшого значення. Однак держава повинна забезпечувати, щоб ці інтереси не порушували основоположних прав громадян, таких як право на життя, недоторканність особи, свобода слова тощо. Водночас слід враховувати необхідність підтримки міжнародних стандартів прав людини, що є основою для збереження демократичної системи державного управління.

В умовах збройної агресії питання забезпечення балансу між захистом прав людини та публічними інтересами набуває особливої актуальності, оскільки держава змушена вдаватися до обмеження окремих прав і свобод громадян задля забезпечення національної безпеки, оборони держави, захисту її територіальної цілісності та державного суверенітету. Водночас такі обмеження мають здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності. Це, зокрема, може стосуватися обмеження права на свободу пересування, свободи слова, здійснення економічної діяльності, користування майном тощо.

Застосування цього принципу в умовах воєнного стану дозволяє визначити, якою мірою обмеження прав людини є обґрунтованим, необхідним і пропорційним для досягнення легітимних цілей держави, які виникають через воєнні дії. Обмеження прав і свобод людини, що здійснюються в інтересах забезпечення національної безпеки, повинні бути виправданими і пропорційними меті. Це дозволяє мінімізувати ризики свавільних дій з боку державних органів та забезпечити захист прав громадян навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. У такому контексті принцип пропорційності виступає запорукою збереження демократичних стандартів у функціонуванні держави.

Реалізація принципу пропорційності в судовій практиці України.

Застосування принципу пропорційності в судовій практиці України є важливим елементом захисту прав людини. Як правило, необхідність дотримання балансу між приватним інтересом особи, який полягає в бажанні якнайшвидше вирішити справу, та публічним інтересом, який полягає, насамперед, у проведенні судового процесу відповідно до норм процесуального законодавства та на виконання завдань судочинства, а також у необхідності врахування складності справи та інших об'єктивних обставин, з якими може стикнутися суд¹.

Зокрема, у справах, пов'язаних із обмеженням прав громадян у зв'язку з пандемією COVID-19, суди наголошували на необхідності врахування принципу пропорційності стосовно заходів, що застосовувалися для боротьби з поширенням захворювання. Зокрема, під час оцінювання

¹ Котвяковський Ю. О., Кунда В. М., Тарасенко К. Є. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 31.

карантинних обмежень на пересування суди аналізували, чи є такі обмеження необхідними для захисту здоров'я населення та чи не порушують вони права осіб понад міру. Адже сучасні дослідження доводять негативний вплив карантинних обмежень на психічне здоров'я населення¹.

Застосування цього принципу у кримінальному провадженні України викликає негативну реакцію з боку ЄСПЛ в контексті відсутності або неналежного обґрунтування національними судами законності тримання особи під вартою. ЄСПЛ неодноразово зауважував, що судові рішення повторюють стандартний перелік підстав для тримання заявника під вартою і, водночас, жодним чином не досліджують правдоподібність цих підстав з огляду на конкретні обставини справи заявника².

Недотримання принципу пропорційності спостерігається також під час продовження українськими судами строків тримання під вартою. ЄСПЛ наголошує, що таке продовження може бути виправданим лише за наявності конкретних ознак, які свідчать про те, що цього вимагають потреби публічного інтересу. Ці потреби, незважаючи на існування презумпції невинуватості, повинні переважати вимогу поваги до особистої свободи.

Для продовження строку тримання особи під вартою судді й прокурори у своїх рішеннях мають належним чином обґрунтовувати підстави обрання цього запобіжного заходу. Ці підстави мають бути «відповідними та достатніми» і не можуть зводитися лише до посилання на необхідність його обрання. Крім того, національні органи зобов'язані передусім розглядати можливість обрання іншого запобіжного заходу, альтернативного тримання під вартою. На це звернуто увагу в рішенні ЄСПЛ у справі «Буряга проти України» від 15 липня 2010 року³.

Також цікавим прикладом є справа щодо обов'язкових щеплень для певних категорій працівників у зв'язку з пандемією COVID-19, яка розглядалася судами України протягом 2021–2022 років. У цьому випадку суди наголошували на необхідності дотримання принципу пропорційності при запровадженні таких вимог, враховуючи, що обмеження права на працю має бути виправданим, належним чином обґрунтованим і не повинно призводити до надмірних наслідків для особи. Так, Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 14 грудня 2022 року визнала, що застосування обмежувальних заходів щодо працівника, зокрема відсторонення від роботи через відсутність щеплення, є непропорційним. Це обумовлено тим, що не були враховані конкретні обставини його роботи

¹ Leifheit, K., Linton, S. L., Raifman, J., Schwartz, G. L., Benfer, E. A., Zimmerman, F. J., & Pollack, C. E. (2021). Expiring eviction moratoriums and COVID-19 incidence and mortality. *American Journal of Epidemiology*, 190(12), 2563–2570. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34309643/>

² Case of Vitruk v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 16 September 2010, No. 26127/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100385%22]})

³ Case of Buryaga v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 15 July 2010. No. 27672/03. URL:

https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_6/BURYAGA.pdf

та ступінь ризику для оточуючих, що робило відсторонення необґрунтованим¹.

Велика Палата дійшла висновку, що застосування таких заходів не супроводжувалось будь-якою індивідуальною оцінкою обставин (обов'язків працівника), що суперечило вимозі пропорційності. Тож державні заходи щодо захисту публічного здоров'я повинні враховувати індивідуальні обставини конкретної особи та не завдавати надмірної шкоди правам працівників. Це свідчить про важливість індивідуалізації обмежень прав людини навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Критерій пропорційності застосовується також Конституційним Судом України при оцінці відповідності Основному Закону України законодавчих норм, якими обмежуються права, свободи і законні інтереси людини і громадянина. Наприклад, у рішенні Конституційного Суду України від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021 було визнано неконституційними положення статті 471 Митного кодексу України, які передбачали обов'язкову конфіскацію товарів як санкцію за порушення митних правил². Конституційний Суд України наголосив на необхідності забезпечення справедливого балансу між публічними інтересами та правом власності особи, що є основою застосування принципу пропорційності.

Зміна пріоритетів у правовому регулюванні принципу пропорційності на користь публічних інтересів. Особливістю застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану є зміна пріоритетів у правовому регулюванні. Війна змінює характер публічних інтересів, що потребують захисту, та їх співвідношення з правами людини. Публічні інтереси, які в мирний час мали перевагу (наприклад, свобода економічної діяльності чи права найманих працівників), можуть втрачати свій пріоритет перед інтересами оборони та національної безпеки.

Це можна проілюструвати на прикладі змін у трудовому законодавстві. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»³ запровадив особливі норми щодо укладення трудових договорів, звільнення працівників, тривалості робочого часу тощо. Ці зміни спрямовані на адаптацію економіки до умов війни, забезпечення ефективного використання трудових ресурсів та усунення кадрового дефіциту. У цьому контексті відбувається певне обмеження прав працівників з метою досягнення важливіших суспільних цілей, зокрема роботодавці отримують можливість оперативніше реагувати на виклики, пов'язані з війною, та забезпечувати стабільність економіки.

¹ Велика Палата Верховного Суду : постанова від 14.12.2022 справа № 130/3548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>.

² У справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України: рішення Конституційного суду України від 21.07.2021 № 3-261/2019(5915/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>

³ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

Іншим прикладом переоцінки публічних інтересів на користь більш пріоритетних у період воєнного стану є пріоритет інтересів захисту держави у сфері оборони та безпеки над традиційними приватноправовими інтересами, такими як обов'язковість виконання цивільно-правових зобов'язань. Це особливо помітно у зв'язку із запровадженням в Україні у березні 2022 року мораторію (заборони) на виконання грошових та інших зобов'язань перед громадянами та юридичними особами РФ¹. Такі заходи виправдані в умовах війни, оскільки спрямовані на запобігання фінансуванню держави-агресора.

Проблематика застосування принципу пропорційності в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану існує ризик перевищення меж допустимих обмежень прав людини з боку державних органів. Тому принцип пропорційності є важливим інструментом, який дозволяє уникнути свавілля з боку влади і забезпечити дотримання правових стандартів. Однак на практиці виникає низка проблем, зокрема складність оцінки пропорційності обмежень, відсутність чітких критеріїв для визначення їх правомірності, а також необхідність швидкого реагування на загрози безпеці.

Існують також труднощі у забезпеченні ефективного судового контролю за дотриманням принципу пропорційності. Зокрема, суди повинні мати можливість оперативно оцінювати обґрунтованість обмежень прав і свобод, що накладаються державою. Це вимагає відповідної підготовки суддів, їхньої здатності до аналізу складних правових ситуацій, а також забезпечення незалежності судової гілки влади, що є особливо важливим в умовах введення правового режиму воєнного стану.

Висновки. Принцип пропорційності залишається важливим критерієм правомірності обмежень прав людини за будь-яких умов функціонування держави, зокрема під час воєнного стану, надзвичайних обставин чи надзвичайних ситуацій. Він забезпечує баланс між потребою захисту публічних інтересів та дотриманням прав і свобод громадян. Однак за певних умов його застосування набуває специфічних особливостей, пов'язаних із обмеженням прав людини для досягнення легітимних державних цілей, таких як забезпечення національної безпеки і оборони, територіальної цілісності, державного суверенітету та відсічі збройній агресії.

Збройна агресія, яку переживає Україна, змушує державну владу вдаватися до заходів, які в мирний час могли б вважатися непропорційними. Це проявляється у впровадженні низки обмежень особистих прав і свобод громадян, а також спеціального регулювання у сфері господарської діяльності, фінансових операцій, трудових відносин, цивільно-правових зобов'язань.

¹ Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>.

Однак важливо, щоб ці заходи відповідали принципу пропорційності, тобто були необхідними, збалансованими, обґрунтованими, виправданими та адекватними (співмірними) меті, спрямованій на захист держави та її громадян. Лише дотримання цього принципу може забезпечити належний баланс між захистом національних інтересів та дотриманням прав і свобод людини, що є ключовою умовою для функціонування правової держави в сучасних умовах.

З огляду на виклики, що постають перед Україною, принцип пропорційності (на противагу дискримінації) є важливим правовим механізмом, який забезпечує дотримання демократичних стандартів навіть в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Він сприяє мінімізації негативних наслідків обмежувальних заходів, забезпечуючи справедливість і повагу до прав людини, запобігаючи свавільним діям з боку державної влади. Це, безумовно, підвищує рівень довіри до національної правової системи як серед громадян, так і з боку міжнародного співтовариства.

Отже, подальше вдосконалення застосування принципу пропорційності на національному рівні відповідно до міжнародних стандартів прав людини є важливим завданням для збереження демократичних цінностей і зміцнення правопорядку. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень вбачаються вивчення механізмів реалізації принципу пропорційності в різних галузях права та детальний аналіз особливостей обмеження процесуальних прав учасників судового провадження в межах різних видів національного судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бейгул М. А. Особливості змісту принципу пропорційності в цивільному процесуальному праві України. *Науковий вісник публічного та приватного права: збірник наукових праць НДІ публічного права*. 2019. Вип. 4. Т. 1. С. 97–101.
2. Берназюк Я. О. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. *Експерт: Парадигма права та державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 197–214. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-197-214](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-197-214).
3. Велика Палата Верховного Суду : постанова від 14.12.2022 справа № 130/3548/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>
4. Котвяковський Ю. О., Кунда В. М., Тарасенко К. Є. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2022. № 4. С. 29–34.
5. Луспенник Д. Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства: співвідношення із принципом законності. *Право України*. 2017. № 8. С. 9–20.
6. Майданик Р. А. Розвиток приватного права України : монографія. Київ : Алерта, 2016. 226 с.

7. Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2018. 604 с.
8. Паскар А. Л., Савчин Н. М. Реалізація принципу пропорційності у цивільному судочинстві (із врахуванням практики Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 83–88. URL: <https://doi.org/10.32782/392247>
9. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 433 с.
10. Погребняк С. П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 35–36.
11. Погребняк С. П. Принцип пропорційності в українській правовій практиці та практиці ЄСПЛ. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини*: збірн. наук. статей міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: Фенікс, 2012. С. 294–310.
12. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
13. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>.
14. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
15. Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Практика європейського суду з прав людини щодо визначення справедливості балансу між вимогами публічних інтересів та вимогами захисту основних прав людини. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 2. № 1. С. 21–25.
16. Садикова Я. М. Принцип пропорційності в цивільному процесі // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 23 листопада 2017 року): у 2 ч. Полтава : Россава, 2017. Ч. 2. С. 226–228.
17. Сутко М. С. Актуальне питання щодо поняття принципу пропорційності, як теоретико-правової категорії // Матеріали VIII-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (м. Київ, 22 лист. 2018 р.) / редкол.: А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, Д. О. Тихомиров. Київ : НАВС, 2018. С. 203–206.
18. У справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України : рішення Конституційного суду України від 21.07.2021 № 3-261/2019(5915/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>.

19. Цувіна Т. Принцип пропорційності у цивільному судочинстві. *Новели Цивільного процесуального кодексу України та проблемні аспекти практики їх реалізації*. 2018. № 10. С. 50–63.
20. Case of Bogdel v. Lithuania : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 26 November 2013, No. 41248/06. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>
21. Case of Buryaga v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 15 July 2010 No. 27672/03. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_6/BURYAGA.pdf
22. Case of Sadocha v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 07 May 2020, No. 77508/11. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-202421%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-202421%22]})
23. Case of Saviny v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 18 December 2022, No. 39948/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-126109%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-126109%22]})
24. Case of Trosin v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 23 February 2012, No. 39758/05. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-109197%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-109197%22]})
25. Case of Vitruk v. Ukraine : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 16 September 2010, No. 26127/03. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100385%22]})
26. European Court of Human Rights. (2005). *Case of Öcalan v. Turkey: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 12 May 2005, No. 46221/99. URL : <https://policehumanrightsresources.org/ocalan-v-turkey-application-no-46221-99>
27. European Court of Human Rights. (2007a). *Case of Intersplav vs Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 9 January 2007, No. 803/02. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68827%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68827%22]})
28. European Court of Human Rights. (2016). *Case of D.L. v. Bulgaria: Decision of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, 19 May 2016, No. 7472/14. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-163222%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-163222%22]})
29. Kubko, A., Turchynov, K., Chudyk, N., Vladymyrov, M., Matviichuk, A. The principle of proportionality in the restriction of human rights during the war in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13 (82). P. 140. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.11>.
30. Kurylo V., Teremetskyi V., Duliba Ye. Property protection in the decisions of the European Court of Human Rights in the field of taxation. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. Vol. 23 (2). P. 215–247. URL: <https://drive.google.com/file/d/14Gqe-knVVnz3fkEVIrACZxb1mK19EWnC/view>
31. Leifheit K., Linton S. L., Raifman J., Schwartz G. L., Benfer E. A., Zimmerman F. J., Pollack C. E. Expiring eviction moratoriums and COVID-19

incidence and mortality. *American Journal of Epidemiology*. 2021. Vol. 190 (12). P. 2563–2570. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34309643/>

32. Onishchenko N., Teremetskyi V., Bila V., Chechil Yu., Kostenko M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: Experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15 (3). P. 522–537. URL :

<https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>

33. Stankova v. Slovakia : decision of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 9 October 2007, No. 7205/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-82597%22%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-82597%22%7D)

34. Teremetskyi V., Avramova O., Andriiv V. Risks of deprivation of the ownership right by the examples of nationalization and re-privatization. *Journal of Law and Political Sciences*. 2020. Vol. 23 (2C). P. 83–103. URL : https://drive.google.com/file/d/15r3HAXqJ7Mow4-jaoLcBKZo8hEeL_xJY/view

35. Ucaryilmaz, T. The principle of proportionality in modern Ius Gentium. *Utrecht Journal of International and European Law*. 2021. №. 36 (1). P. 14–32.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2025

Vladyslav Iv. TEREMETSKYI,

Doctor in Law, Professor

(State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, Ukraine)

THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY AS A LEGAL MECHANISM FOR ENSURING A BALANCE BETWEEN PUBLIC INTERESTS AND HUMAN RIGHTS

The article examines the principle of proportionality as a fundamental legal mechanism that ensures a balance between public interests and human rights. Particular attention is paid to the challenges of applying the principle of proportionality under crisis conditions, such as the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, martial law, extraordinary circumstances, and emergencies. These situations require ensuring a fair balance between societal interests and human rights. The international and national dimensions of the principle of proportionality are revealed, with an emphasis on its role in the practice of the European Court of Human Rights.

The importance of adhering to proportionality when limiting human rights to achieve legitimate state objectives, such as ensuring security, territorial integrity, state sovereignty, and repelling armed aggression, is highlighted. It is noted that in the event of a threat to these interests, the state may impose restrictions on human rights and freedoms, adhering to the principle of proportionality between state interests and fundamental human rights. This is reflected in the implementation of various restrictions on personal rights and freedoms of citizens, as well as special regulation in the spheres of economic activity, financial operations, labor relations, and civil obligations. The key criteria

of proportionality are characterized, including the foreseeability of human rights restrictions by law, the legitimacy of the restriction's purpose, the necessity of such actions (measures), and the proportionality (adequacy) of interference.

The problems of implementing the principle of proportionality in Ukrainian judicial practice are explored, particularly in cases of restricting citizens' rights in connection with the COVID-19 pandemic and mandatory vaccinations for certain categories of workers, as well as in assessing the conformity of legislative norms limiting the rights, freedoms, and legitimate interests of individuals with the Constitution of Ukraine. The need to improve legal regulation to prevent arbitrariness by state authorities and enhance trust in the national legal system is emphasized.

Keywords: *principle of proportionality, human rights and freedoms, restriction of human rights, public interests, martial law, European Court of Human Rights, EU acquis, principles of law, law enforcement practice, rule of law.*